

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА РЕГІОНУ (НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Актуальність. У процесі європейської інтеграції України транскордонне співробітництво набуває все більшого значення. Особливо важливим стає розвиток взаємовідносин регіону з сусідніми державами, що суттєво впливає на загальну зовнішньоекономічну політику держави. Інтеграційні процеси, що здійснюються у прикордонних регіонах, сприяють покращенню життєвого рівня населення прикордоння, позначаються на стані руху людей, товарів та капіталів через кордон. На етапі становлення транскордонного співробітництва важливу роль відіграють проекти економічного змісту. За рахунок створення спільних підприємств, активізації зовнішньоторговельної діяльності, налагодження механізмів виробничої спеціалізації та кооперації, трудової міграції відбувається більш інтенсивне залучення до економіки регіону іноземних інвестицій, новітніх інноваційних технологій, створюються додаткові робочі місця, підвищується рівень якості товарів та послуг. Окрім цього, важливою складовою розвитку транскордонного співробітництва є збереження етнічної, культурної та історичної самобутності прикордонних територій. Взаємодія між суміжними територіями сприяє мобілізації місцевих ресурсів з метою їх ефективного використання, робить можливим спільне вирішення першочергових проблем мешканців прикордоння. Все це веде до покращення добробуту населення та безпосередньо впливає на підвищення загального рівня соціально-економічного стану регіону. Тому особливої актуальності набуває питання визначення умов, факторів та пріоритетних напрямів залучення регіону до транскордонного співробітництва, яке виступає додатковим інструментом забезпечення сталого розвитку територій вздовж державного кордону.

Об'єктом дослідження є Харківська область як прикордонний регіон України. Предметом – процеси транскордонного співробітництва, що відбуваються у регіоні, умови, фактори та пріоритетні напрями їх розвитку.

Мета нашої роботи – окреслення деяких аспектів суспільно-географічного дослідження умов, факторів, форм та пріоритетів транскордонного співробітництва регіону, виявлення його специфіки та ролі у регіональному розвитку.

Аналіз попередніх досліджень. Значна увага вчених до проблематики транскордонного співробітництва спостерігається з середини 90-х років ХХ ст. Велику увагу цим проблемам приділили зарубіжні науковці: Л. Вардомський, З. Зьоло, В. Колосов, Т. Коморніцкі, З. Макела, Р. Ратті, Р. Федан та ін. Особливості транскордонної співпраці висвітлені також в наукових працях вітчизняних вчених П. Беленького, З. Бройде, М. Долішнього, П. Луцишина, В. Ляшенко, Ю. Макогона, А. Мокія, Н. Мікули, В. Пили, С. Пирожкова, С. Писаренко, І. Студеннікова, О. Чмир та ін. Ними визначено теоретико-методологічні засади та понятійно-категоріальний апарат транскордонного співробітництва, узагальнено досвід діяльності євро-регіонів країн Західної та Східної Європи, охарактеризовано стан участі прикордонних територій України у транскордонному співробітництві. Але більшість досліджень виконано через призму економічної складової співробітництва, з точки зору розміщення продуктивних сил та регіональної економіки. Дослідження даного питання з позиції суспільної географії носить епізодичний характер та вузьку спеціалізацію.

У територіальному аспекті особливості транскордонного співробітництва найбільш детально досліджені по відношенню до західних регіонів України. Східні території, зокрема Харківська область, у даному науковому напрямі розглядалися А. Голіковим, О. Кірюхіним, П. Черномазом, О. Яковчуком та ін. Роботи цих науковців присвячені аналізу функціонування євро-регіону «Слобожанщина», його просторово-функціональної структури та інноваційних складових в контексті сталого розвитку прикордонних територій.

Наше майбутнє дослідження спрямоване на комплексний суспільно-географічний аналіз особливостей, умов та факторів участі Харківського регіону у транскордонній співпраці з метою оцінки впливу даного виду співробітництва на соціально-економічний розвиток регіону та визначення напрямів його удосконалення.

При дослідженні особливостей транскордонного співробітництва Харківської області необхідною умовою є застосування методів ретроспективного, порівняльно-статистичного, факторного та SWOT-аналізу. При отриманні основних результатів та визначенні проблем і перспектив подальшого розвитку мають використовуватися методи статистичних групувань, узагальнення, експертних оцінок, районування та моделювання. Особливе місце в дослідженнях географічного змісту посідає картографічний метод, без якого у територіальному розрізі неможливо повноцінно відобразити результати проведеного дослідження та визначити позитивні сторони і негативні риси досліджуваного об'єкту, явища або процесу.

Викладення основного змісту. За визначенням, яке наводиться у Законі України «Про транскордонне співробітництво» № 1861-IV від 24.06.2004 р., транскордонне співробітництво – це спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством [1].

Участь прикордонних областей України у транскордонному співробітництві ґрунтується на широкій нормативно-правовій базі. Україна приєдналася до «Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями», яка разом з двома протоколами є частиною українського національного законодавства. Загальні правові підстави для участі в транскордонному співробітництві місцевих територіальних громад або влад встановлюють «Європейська хартія місцевого самоврядування», Закони України «Про транскордонне співробітництво», «Про місцеве самоврядування» та «Місцеві державні адміністрації» [3]. Крім цього, безпосереднє відношення до участі прикордонних регіонів України у транскордонному співробітництві мають Державна програма розвитку транскордонного співробітництва України до 2010 р. та ціла низка двосторонніх та багатосторонніх угод, які являються частиною законодавчої бази України. На регіональному рівні участь прикордонних територій у транскордонному співробітництві забезпечується за рахунок прийняття та виконання обласних та районних програм. Так, у січні 2005 року сесією Харківської обласної ради була затверджена Програма розвитку прикордонного співробітництва в Харківській області до 2011 року. Проводиться робота щодо розробки районних програм транскордонного співробітництва. Вже прийняті подібні програми для Дергачівського та Золочівського районів та в майбутньому планується розроблення таких програм для всіх районів Харківської області, які знаходяться безпосередньо біля державного кордону.

Досліджуючи Харківську область як прикордонний регіон України, важливо перш за все визначитися з поняттям «прикордонний регіон».

В останні роки, у зв'язку зі змінами функцій кордону, відбуваються трансформації у поглядах на прикордонні території – прикордонні смуги (території в межах 2 – 50 км від кордону залежно від чинного законодавства конкретної держави) та прикордонні зони (території районів, міст, селищних рад, що прилягають до державного кордону і у яких запроваджено відповідний режим) [2]. За умов зростаючої ролі контактної функції кордону та її значимості у територіальному вимірі прикордонні зони все частіше розуміються як прикордонні регіони.

У Рекомендаціях щодо транскордонного співробітництва для місцевих і регіональних влад в Європі зазначається, що прикордонні території – це адміністративно-територіальної одиниці держави, що знаходиться на рівні, безпосередньо нижчому після державного [3].

Враховуючи дане визначення, в якому головним є адміністративний підхід, можна говорити про прикордонний регіон як про прикордонну адміністративно-територіальну одиницю, тобто область, що цілком відповідає об'єкту нашого дослідження.

Поняття «регіон» у загальному розумінні науковців означає територіальну одиницю, яка має певний набір однакових природних, економічних, соціальних і культурних характеристик [2]. У відповідності до поставленої мети, окреслених цілей та завдань дослідження, у різних науках і сферах діяльності застосовуються відмінні один від одного принципи визначення «регіону». Для дослідження проблематики транскордонного співробітництва найважливішим є виділення регіону з позиції адміністративного та економічного управління, його цілісності та наявності зв'язків між його елементами [2].

За пропозицією Н. Мікули при дослідженні транскордонного співробітництва важливо аналізувати територію, що належить не одній, а двом або декільком державам, тобто за об'єкт дослідження брати транскордонний регіон – певну територію, що охоплює прикордонні адміністративно-територіальні одиниці сусідніх держав [2, с. 27]. Але відповідно до мети нашого дослідження, участь регіону у транскордонному співробітництві має окреслюватися межами адміністративно-територіальної одиниці, що дозволить встановити особливості його розвитку як складової транскордонного регіону та більш ефективно оцінити за рядом показників вже існуючі результати транскордонної діяльності й визначити подальші шляхи її вдосконалення.

Серед завдань, які поставлено у нашому дослідженні, головними є визначення особливостей та факторів участі регіону у транскордонному співробітництві, аналіз змін, що відбуваються у соціогеосистемі у зв'язку із залученням до зазначеного виду діяльності. Поставлена мета дослідження вимагає проведення комплексного аналізу економічних, соціальних, геодемографічних, екологічних, інфраструктурних, культурно-освітніх показників, на основі чого необхідно виявити сукупний вплив транскордонного співробітництва на соціально-економічний розвиток Харківського регіону. Важливою складовою дослідження є аналіз програм, заходів та конкретних проектів транскордонного співробітництва, які реалізуються в межах регіону, тому що на практиці транскордонне співробітництво здійснюється саме через подібні проекти.

Оцінка участі регіону у транскордонному співробітництві передбачає аналіз значного масиву статистичних показників, затверджених державними статистичними органами, які систематизують у групи, а саме: підприємництво, зовнішньоекономічна діяльність, розвиток виробництва, інвестиційна і інноваційна діяльність, фінансово-бюджетні результати, соціально-демографічна ситуація, природні ресурси та охорона довкілля, культура, освіта, туризм, розвиток інфраструктури. З метою отримання більш конкретних результатів аналіз показників слід проводити як в цілому по регіону, так і в рамках прикордонного співробітництва [4].

Результати транскордонного співробітництва регіону можна оцінити лише опосередкованим шляхом, тому що на даний час ще відсутня загальноприйнята методична база оцінки подібної діяльності у будь-якій її формі. Аналіз ефективності транскордонного співробітництва за методикою, запропонованою Н. Мікулою [2], має враховувати оцінку прикордонної торгівлі та зовнішньоекономічної діяльності, де особливе значення має характеристика об'ємів та структури експортно-імпортних операцій, залучення інвестицій та створення спільних підприємств. Особливої уваги вимагає оцінка ефективності реалізації спільних транскордонних проектів, результатами чого може стати збільшення кількості робочих місць, підвищення рівня зайнятості населення, зростання обсягів залучення іноземних інвестицій, створення нових об'єктів соціальної інфраструктури, впровадження новітніх технологій тощо. В окремі блоки Н. Мікула виділяє аналіз показників якості життя мешканців прикордоння та оцінку рівня розвитку комунікаційної й прикордонної інфраструктури.

Враховуючи існуючі методики щодо визначення особливостей та ефективності транскордонного співробітництва, слід зауважити, що важливою частиною дослідження являється аналіз соціальної складової діяльності, особливо з позиції суспільної географії. Без сумніву, економічна складова транскордонної співпраці в усіх її проявах є визначальною. Але прикордонні регіони об'єднані з територіями суміжних держав спільним соціокультурним простором, мають близький менталітет та потужні родинні зв'язки. Тому не меншу увагу слід приділити аналізу геодемографічних показників, враховуючи те, що кінцевим результатом транс-

кордонного співробітництва є підвищення рівня життєдіяльності населення поряд із зростанням соціально-економічного розвитку прикордонного регіону в цілому.

Висновки. З огляду на те, що дослідженням питань транскордонного співробітництва займаються багато вітчизняних та зарубіжних вчених, все ж таки дане питання залишається актуальним та потребує детального вивчення на прикладі конкретних регіонів із застосуванням аналізу показників, в деякій мірі своєрідних та притаманних саме даному регіону. Виявлення особливостей та закономірностей розвитку транскордонного співробітництва різних регіонів може бути корисним при створенні загальнодержавної та регіональних стратегій розвитку.

Харківська область займає особливе місце на російсько-українській ділянці державного кордону України. Саме суспільно-географічний аналіз транскордонного співробітництва допоможе оцінити рівень його впливу на соціально-економічний розвиток Харківщини. На основі цього у майбутньому дослідженні має бути охарактеризований сучасний стан, окреслені гострі соціально-економічні проблеми розвитку області та визначені пріоритети залучення регіону до участі у транскордонному співробітництві з метою забезпечення сталого розвитку території.

Наведена вище методологія реалізується в дослідженні транскордонного співробітництва Харківського регіону, яке виконується на кафедрі соціально-економічної географії і регіонознавства геолого-географічного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Література

- 1. Закон України Про транскордонне співробітництво від 4.06.2004р. №1861-IV.*
- 2. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.*
- 3. Студенніков І. Транскордонне співробітництво та його місце в регіональному розвитку // Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / За ред. С. Максименка. – К., 2000. – С 143-151.*
- 4. Терещенко Л.В. Науково-методичні основи забезпечення розвитку транскордонного співробітництва: Автореф. Дис...к.е.н.: 08.10.01 / НДЕІ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України. – К., 2005. – 22 с.*